

КА КУЛТУРИ И ФИЛОЗОФИЈИ СПОРТА¹

Најпре ћу вас повести у једну малу мисаону шетњу. Када се говори о спорту врло брзо постаје јасно да се ту заправо ради о питању телесности и улози коју она има. У ствари, већ од антике је постојао став, критика, интелектуално одбацивање спорта, нарочито од стране филозофије. То се свуда провлачи, а у ту сврху се може навести мноштво цитата, од Платона до Адорна, и то је управо израз једног затегнутог односа између тела и духа.

Стога сада желим да у овом првом пасусу заокупим вашу пажњу са неколико филозофских идеја о односу духа и тела. У самом центру овог односа налази се човек као делатно, живо биће. То је вероватно најбоља антрополошка карактеризација човека. Не разликујемо се од животиња у томе што осећамо бол, радост, задовољство. То је оно што са нама деле и животиње. Такође се не разликујемо по томе што опажамо. Виши облици животиња такође опажају и праве одређене увиде. Међутим, животиње немају делатност. Деловање – то је оно што нас чини људима.

Какве везе, међутим, то има са нашом темом *Тело и дух*? У деловању су увек заједно садржани тело и дух, тачније речено, деловање је онај део нашег одношења према свету који у себи носи интенције, интенционалитет, намере. Пробајте да замислите, као неку врсту интелектуалног мисаоног експеримента, деловање без тела. То вам наравно неће успети. Свако деловање има телесни аспект. Деловањем утичемо на свет. Покушајмо сада да замислимо деловање без духовног аспекта, без интенционалитета. То вам такође неће успети! У том случају имамо понашање или тако нешто, али не и деловање.

Дакле, ако „деловање“ карактерише човека, онда заједно са деловањем увек иду човеков дух и тело, његова телесност и духовност. То нас чини различитим од анђела који немају тело, али имају дух, и од животиња које додуше имају тело али немају интенционалитет, који је пресудан за деловање. То је средишњи аспект. Међутим, са њим у вези стоје још три филозофска аспекта о којима морамо нешто рећи.

Најпре, опажање. Тело је на одређени начин тачно на средини између нашег „Ја“ и околине. Опажање вршимо помоћу чула. Тешко је замислити да се без чулног опажања уопште може изградити однос према свету који нас окру-

¹ Текст је преведен према транскрипту јавног предавања *Zur Kultur und Philosophie des Sports* које је проф. Јулијан Нида-Римелин (Julian Nida-Rümelin) одржао у оквиру *Културног форума*, одржаног од 6–8. јуна 2004. године у Лајпцигу. Професор Нида-Римелин предаје на Катедри за политичку теорију и филозофију на Универзитету у Минхену. У неколико мандата је био министар за културу у Баварској влади.

жује. Дакле, тело стоји на средини између индивидуума и његовог окружења. Тиме долазимо до другог аспекта, идентитета. Ми имамо представу (делимично се то темељи у хришћанству, а делом у другим разлозима) да идентитет има везе само са нашом душом и да нема ништа са нашим телом. То међутим, није тако. У сваком случају, идентитет са каквим имамо посла у току нашег обичног живота и који је за нас од великог значаја, без икакве сумње је повезан са телом. Нпр. то што опажамо друге, то што градимо друштвене односе, то што ступамо у односе са другим људима, могуће је само на основу тела. Не можемо себи нешто рећи без тела. И отићи ћу још даље: сами себе видимо заједно са својом телесношћу и од ње не можемо да апстрахујемо.

Тиме долазим до последње тачке, рефлексивности. Суштина човека, у сваком случају, наглашеног појма човека, појма човека одређеног културом, одређена је помоћу способности рефлектовања и то не других, већ самог себе. То се назива саморефлексијом, којом на неки начин излазимо из себе да бисмо могли да рефлектујемо, на трен, место на коме се налази ово наше „Ја“. Ми посматрамо сами себе, критички разматрајући оно што мислимо и чинимо, а понекад и ревидирамо наш живот на темељу такве рефлексије. Мени се чини да је то суштински, саставни чинилац идентитета, у коме тело игра зачуђујуће важну улогу.

Стога ћемо запитати: какве то везе има са спортом? Наравно, да има, међутим сада ћу се још једанпут окренути једној сасвим другој равни, наиме, чисто квантитативној димензији спортских активности у Немачкој. Већина људи ће вероватно ово знати, међутим ипак је потпуно фасцинантно подсетити се још једанпут на то. У Немачкој имамо 80.000 спортских удружења са 27.000.000 чланова. Многи од ових двадесет седам милиона су истовремено чланови две или три спортске организације, те је стога број самих индивидуа сигурно знатно мањи. Међутим, ипак двадесет седам милиона чланова у осамдесет хиљада спортских удружења! Само у фудбалу преко шест милиона. Гимнастика: око пет милиона. Тенис: мало испод два милиона. Четвртина укупног броја деце испод шест година су чланови једног спортског удружења. Половина (чак нешто мало преко половине) младих између седам и четрнаест година су чланови најмање једног спортског удружења. Спорт је, такође, привредна грана која се развија готово једнако као и култура. Према проценама он обухвата око три постотка бруто националног дохотка, што можда звучи мало али је заправо веома пуно у поређењу са другим привредним гранама.

Са овим квантитетом повезан је и један квалитет. Кључне речи овог квалитета су, друштвени капитал (савезни парламет је недавно установио једну анкетну комисију на основу чијег рада је постало јасно какву улогу игра спорт за друштвени капитал). Употребићу овде један појам који је Роберт Путнам (Robert Putnam), члан ове комисије, пре свих изградио. То је сазнање да успех, развој једног друштва, такође привредни учинак, у великој мери зависи од ствари као што су друштвена повезаност, те такође ангажман изван непосредног породичног окружења. Постоји једна детаљна студија која то показује. Култура удруживања и нарочито култура удруживања у спортске савезе је друштвени

капитал, једно кохезионо средство самог друштва. Без њега би наше друштво изгледало сасвим другачије. То је, такође, од изузетног културног значаја. Говоримо о активирању грађанина, о цивилном ангажману, о цивилном друштву, о култури спортског удруживања која, у ствари, служи цивилном друштву. Ту је реч о једном облику грађанског ангажовања, ангажовању које, уосталом, излази изван сопственог интереса, што захтева одређени алтруизам, нарочито код одраслих особа које брину о томе да остану у доброј физичкој кондицији. Утолико је далекосежно економисање спортским активностима не само једна привредна шанса (многи од тога праве добар бизнис), већ уједно опасност за овај друштвени карактер, карактер спорта као друштвеног капитала.

Многи од нас су чланови фитнес клубова. Велика улога коју фитнес клубови данас играју показује да је постојао дефицит у животу спортских удружења. Кључна реч – животни стил, кључна реч – учинковитост. Постоје још неке које треба уклопити. То неће уништити културу спортског удруживања, то је један комплементаран однос и надам се да се неће више поновити овај дисбаланс као што је било на почетку. Уосталом, будући да се управо налазимо у дисбалансу од уједињења са Источном Немачком, може се речи да је он готово нестао, што је такође фасцинантно. На пример, према проценама више од педесет посто врхунских спортиста у Немачкој су пореклом из Источне Немачке! У сваком случају култура спортског удруживања је тамо у свој својој ширини слабије негована. Да ли је ово конвергентно, видећемо. Било би добро ако би се добре стране из обе Немачке збрајале, али не и слабости. То је оно што је потпуно прагматично, тобоже прагматично. Сада желим да ипак још једанпут покушам да ове две ствари доведем у међусобну везу. Раније сам рекао да постоји једна филозофска или културална спортска критика, од антике до данас. У последње време она је постала нешто тиша, али према ставовима многих мислећих личности као и према ставовима многих родитеља она се ипак осећа. Желим да покушам да прегнантно обухватим, без цитирања, средишње тачке ове филозофске и културалне критике спорта. С једне стране ту је реч о критици дисциплинирајуће улоге спорта, могло би се чак рећи ратничке улоге спорта, и као што је Турнфатер Јан (Turnvater Jahn) рекао ту се онда може наћи јако пуно материјала за националистичко, ратничко схватање, којим је започет немачки спортски покрет на почетку 19. века. На другом месту то је критика комерцијализације, што је ствар новијег датума. Одумирање аматерског статуса у врхунском спорту, такође, самообмана која је деценијама повезана са овим аматерским статусом. На трећем месту то је критика која је, што је интересантно, веома гласно одјекнула у САД, као и у Немачкој, наиме, реч је о маргинализацији одређених друштвених и социјалних група и слојева помоћу спорта. Овде се може запитати: о чему је ту реч? У САД је ту на пример реч о једној широко распрострањеној пракси (која код нас не постоји) да готово једна половина свих студената на водећим универзитетима добијају стипендију (нарочито је то случај на Харварду, Јејлу, Станфорду, итд.), а од ове половине један значајан проценат студира на основу спорског успеха. Ако сада на основу тога извучемо један социолошки закључак, онда бисмо могли рећи да су у

Америци чланови удружења врло често припадници мањина. Афроамериканци су нарочито, врло надпросечно заступљени у овим групама и постоји веома честа дебата у Америци да ли се заправо самим тим не захтевају погрешне биографије. Наиме, оријентација укључивања у спорт, младића и девојака из друштвено угрожених група, уместо других академских високошколаца. Дакле, маргинализација, као критика која погађа врхунски спорт, а то постоји и у Европи, али у сваком случају не у толикој мери, доводи до неједнаке расподеле у одређеним спортовима. Корумпираност се, осим у области допинга, може јавити и у потпуно другачијим облицима. У комерцијалном спорту, нпр. фудбалу, где изузетно високе плате младих фудбалера у Бундес лиги нису увек позитивне за њихов развој личности.

И коначно последња критика: инфантилизација. О чему је ту реч? Недавно је један амерички научник у интервјуу „Њујорк тајмс“ изјавио да колективне хистериије у којима се врши самоидентификација са одређеном спортском екипом у основи ометају развој личности, будући да су то атавистички, такозвани дечији облици понашања који се не смеју подржавати. Верујем да су то можда пет најважнијих тачака критике и у свакој од њих има сигурно нечег истинитог.

Сада ћу на тренутак бити личан. Године 2000. учествовао сам на светском првенству у пливању, то је било светско првенство у пливању „за старије“, са просеком средњих тридесетих година. Том приликом сам био референт за културу и озбиљно сам се бринуо да ће се около причати или да би се чак могао појавити један текст у новинама, да је Нида-Римелин узео учешће и да ће потом доћи питање: „Да ли он у ствари ради или се бави спортом?“ Међутим, где чуда, нико није приметио, а ја сам притом био двадесет трећи. На основу историје, међутим, не можемо закључити у којој се мери обраћа пажња на такве ствари. Долазећи овамо размишљао сам о томе да ли се на основу једног личног искуства може дати одговор на једну такву критику, али такође и на основу одређених очекивања. Осам година сам имао успехе у спорту али још увек не врхунске успехе у једној дисциплини која захтева интензивни тренинг, у пливању. Оно је обележило велики део моје младости. Овде, и у читавој Немачкој, сигурно има много сличних искустава. За те људе пливање, такође, представља један важан део животне биографије. Деведесетих година се поставило питање да ли ћу узети учешћа у националном Б тиму. Том приликом ми је речено да то учешће не зависи само од времена, већ и од тога да ћу морати да пет до шест пута недељно тренирам најмање по два и по сата. Ја сам се, међутим, том приликом одлучио да престанем да се бавим такмичарским пливањем. Овај изненадни крај није баш пријатно деловао на мене, тако да сам се одлучио да се активирам на други начин.

Покушаћу да сада критички и, надам се, самокритички, изложим различите могућности и опасности које у себи носи овај облик бављења спортом.

На првом месту друштвена интеграција „да“ и „не“. Много спортова захтева ближе индивидуализовање целокупног „бића за себе“. Постоји онај чувени роман *Усамљеност дугојругаша*, а нешто слично постоји и у другим

спортовима, на пример, пливачи између себе користе израз „бројати плочице“. Можете провести два до два и по сата у води, четири пута недељно, а да ни са ким не проговорите ни реч. Онда бројите плочице. То је једна готово медитативна радња. У новонемачком се често користи израз *летјеће искуство*, које је повезано са осећањем среће.

Развој личности? Рекао бих: „да“ и „не“. Утрошак времена је неизмеран. Ако се возите бициклом четири пута недељно по четири сата, не преостаје вам времена за кућне послове. Такође вам не преостаје времена за друге активности, или на пример за дружење са пријатељима из школе. Међутим, ту постоји једна нова димензија, на пример међународни контакти, разговори, пријатељства која нису под родитељском контролом. То су оне лепе стране ових активности.

Шта се дешава са приговором да се на овај начин ствара једна такмичарска личност? Не могу да тврдим тако нешто. Мој утисак је пре да је зачудо ова конкуренција, када се ради о десет секунди разлике, потпуно независна од личних односа. То се може на пример, када се заиста о нечему ради, рецимо велике паре, олимпијска медаља и тако даље, променити. Пуно тога указује на то да медији, овде нарочито мислим на новине са великим насловима, увек из тога покушавају да направе велику вест. Али генерално говорећи, а овде још увек говорим о пољу у коме се активира много младих људи, мислим да то није општа карактеристика.

Да ли човек с временом може да научи да се са тим избори? Када се толико времена на нешто потроши, тада оно мора на нечему другом да се уштеди. С временом човек научи да што се тиче времена буде штедљив.

Има међутим у томе нечег невероватног. Не знам да ли је то тако јако изражено у свим спортовима, али је свакако присутно. Наиме, што се раније започне једна врста „физичког“ памћења, то она дуже траје. У мом случају оно се конкретно испољава у сниженом пулсу од 45 откуцаја. То је потпуно типично за људе који су рано почели да се баве спортом. Тело се на неки начин промени и онда се тога касније „сећа“, чак и после много година, када човек већ престане да се бави спортом.

Толико о мом личном искуству. Покушаћу сада на крају да извучем неколико закључних мисли, тачније четири, које су најпре релативно конкретне, а онда постају нешто апстрактније. Први закључак се тиче питања улоге спорта у образовању. Наравно прихватам да о томе тек треба да се дискутује. Да будем сасвим јасан, склон сам да верујем да у последњим годинама и деценијама у великој мери изостаје развој образовања, јер су заправо музика и спорт главни носиоци овог развоја. То утиче на све важне и нужне аспекте живота, и често се не разуме да се, заправо, данас у вези са тим на младе мора извршити одређени притисак. Не смемо више да расипамо време! Верујем, а то не кажем зато што сам социјалдемократ, већ зато што се годинама уверавам у то, да је целодневна школа, не само добра шанса за мушкарце и жене, тј. за мајке и очеве, односно породице у којима се ради, већ такође и да би се престало са маргинализовањем музике и телесног вежбања, тј. спорта. При томе мора-

мо бити пажљиви како не бисмо направили исту грешку као нпр. Французи – о томе могу и сам да сведочим јер је моја жена рођена Францускиња. Тамо постоји много различитих врста целодневне школе, у којима се са нарочитом бригом свака слободна минута испуњава некаквим наставним активностима. То је потпуно погрешан начин. Целодневне школе морају да отворе простор за игру, тј. игре активности, друштвене активности, музичке активности, телесне активности. Кратко речено, *хомо луденс* мора у таквој школи да игра једну важну улогу, и после неколико недеља мора да престане да буде само машина за учење, што је нажалост, данас људима дубоко усађено у главу.

Дакле, први закључак: уколико желимо да остваримо један опуштен и конструктиван однос између духа и тела, и да наравно при томе човека не сведемо само на когнитивну димензију – при чему, као што сам горе рекао, у свему томе важну улогу игра филозофија – тада музика и спорт, који су уско повезани, морају у образовању да играју много важнију улогу него што је био случај у прошлости. Целодневна школа би била могућност да се тако нешто развије.

Други закључак: спортска удружења. Сада ћу сигурно рећи нешто што неки у овој сали не желе радо да чују. Не може се једноставно рећи да напредак врхунског спорта аутоматски значи и одговарајући напредак културе удруживања, о којој сам раније говорио. Напротив, ту чак постоји одређена конкуренција. Нпр. постоји једна чудна ствар, такође, и у мом родном граду, Минхену, то је одавно случај, да месна удружења нису у стању да организују такмичења за децу у пливању јер базени не могу бити коришћени у те сврхе. Истовремено се говори о томе да немачки пливачи нису више тако добри, те да само неколико њих осваја најбоља места. По том питању се мора нешто урадити. Тако више не иде! Ако желимо да унапредимо културу удруживања, онда за ту сврху морају постојати одговарајући простори, тј. морамо пронаћи одговарајући баланси између општег интереса за постојање јавних базена и простора за тренирање. И ако ствар у вези са удружењима постане још тежа, ако се у обзир узму њихови трошкови, бојим се да ћемо уништити један део друштвеног капитала који смо у Немачкој развили до једног, релативно високог нивоа. Несумњиво да су успеси у професионалном спорту, о којима се пише у новинама, такође мотив за све оне који се баве спортом. Наравно за неке спортове је веома лако да дођу на насловне стране, док је за неке то врло тешко. Утолико се може говорити о једном различитом утицају, али понекад није тако лако доћи до њега. Ако желимо да развијемо удруживање у спорту, морамо да изградимо спортске терене, да створимо основне услове, при чему не смемо да се превише осврћемо на критеријуме као што су „које смо место освојили на неком међународном такмичењу“.

И на крају, четврта тачка: о томе нисам непосредно говорио, али јасно је из претходног. Суштина образовања не би смела да се прејакно усмери на присвајање знања, тј. да знање буде свуда расположиво, као нпр. на интернету. У многим областима постоји погрешна оријентација. Знање се брзо губи. Замислите да данас морате матурирати. Сви бисмо пали, ја такође! То значи да од научног знања врло мало остаје. Оно што остаје, то је способност разуми-

вања, способност мишљења, способност оријентације. То су ствари које заиста остају. Развој личности, те према томе димензија спорта је етичка димензија. Фер-плеј и спремност на сарадњу су два критерија, брига о одговорности, за неке друге представља трећи. То су три етичка оријентира који се могу развијати спортским активностима и који увек остају, чак и онда када више немамо времена да се бавимо спортом.

Тиме сам дошао до самог краја. Говорио сам о *хомо луденсу* на један филозофски начин. Ако се међутим погледа стварност, имамо осећај да се данас о нама може још само говорити као *хомо економицима*, дакле о људима који се појављују пре свега као конзументи, произвођачи, понуђачи услуга, потрошачи.

Овим редуковањем, такође, пада и квалитет нашег укупног живота. У животу у коме се ствар своди на то да функционишемо само као произвођачи, послодавци и радници, и да се након тога одмарамо гледајући телевизор, занемарују се остале димензије људске егзистенције.

Такође и у врхунском спорту се на крају крајева ради само о *хомо луденсу*. Дакле, реч је о игри, а не о нечему озбиљном. То је једна од фасцинација спорта. Он заиста није нешто озбиљно. Управо зато је тако важан за наш живот. Аристотел, који је и данас актуелан, говорио је о правом животу следеће: „Постоје два облика доброг живота“. Један је назвао *биос теоретикос*, а други *биос практикос*. *Биос теоретикос* је мислећи живот, живот у коме се долази до знања, у коме се просуђују аргументи, итд. Он говори о томе да такав живот има нечег заједничког са божанским, јер богови такође само посматрају будући да су самодовољни и више не морају да ратују, не морају да раде, и стога само гледају, посматрају, и постављајући себе у свет *Илијаде*, посматрају људски свет. Посматрати наш људски свет, за њих представља неку врсту сталног позоришта. На другој страни, ми смо грађани и грађанке, ангажујемо се на заједничким циљевима и сврхама, што нас одређује као политичка бића, и то је суштина *биос практикоса*. Друге облике живота, нпр. *биос айџолаусџикос*, живот ради успеха и зараде, тежња да се добије више, он чак не означава нечим вредним. Он каже да је такав живот недостојан једног слободног Грка. Дакле, Аристотел би наше данашње друштво оценио врло лошом оценом.

Желео бих да завршим са следећом примедбом. Верујем да нам је данас потребан баланс између *биос теоретикоса*, мислећег живота, дакле, когнитивног, оног што стоји у средишту суштине образовања, знања, аргумента, и са друге стране, ангажмана, грађанског ангажмана, заједничких активности које предузимамо за опште добро. Ако се не успостави баланс пропашће и политичка култура. И треће: још једанпут наглашавам један грчки појам: *биос иху-сикос*, телесни живот. То је део нашег идентитета, И сходно томе мора да игру важну улогу као и други, сазнајни део. Те три ствари могу да иду заједно и могу да изграде одређени унутрашњи баланс. Управо то чини добар живот.

(Превод са немачког: Зоран Димић)

